

Marjinal Faydanın Sonu

Koray Çalışkan

koray.caliskan@boun.edu.tr

Bir şey neden değerlidir? Politik iktisadın en önemli sorusu bu. Çok uzun süre sağ ve sol siyasi iktisatçılar bu soruyu aynı şekilde yanıtladılar. Smith de Marx da değeri emek tarafından üretilen bir zenginlik olarak gördü. Bu yüzden emek değer kuramı uzun süre hegemonik yaklaşım olarak kaldı.

FAYDA

Sömürgecilik dönemiyle birlikte Mill ve Bentham gibi düşünürler bir taraftan emperyalizmden nemalanırken diğer taraftan emperyalizmden bahsetmeden dünyayı anlatabilmenin yolunu arıyordu. Bu ilk küresel uzmanlar Mısır valisi Mehmet Ali'ye yeni hapisane planları satmaya çalışıyor, Hindistan ofisi için yayılma ve sömürge kurumsallaşması planları çiziyorlardı. Diğer taraftan da insanı iki egemen itkinin yönlendirdiğine dair evrenselci bir sosyal iktisadi kuram peşindeydi: Acıdan kaçmaya ve zevke yaklaştırmaya meyiletme diye tanımladıkları bu iki kanun her şeyi açıklıyor, iktisadi rejimlerin doğasının bir özeti oluyordu.

Emek değer kuramı yanlıştı. Bir şeyin değerli olmasının nedeni ona harcanan emekten dolayı değil, şeye içkin faydadan dolayıydı. Yani bir şey faydalıysa değerliydi, faydasızsa değersiz. Değersiz bir metayı istediğiniz kadar emek harcayarak üretin, insanlık onu faydasız bulursa değersiz olacaktı.

Faydacılık birçok politik iktisatçıyı derinden etkiledi. Ancak yine de emek değer kuramını tahtından edemedi. Zira fayda çok öznel ve ölçülmesi mümkün değildi. Bu sorun bir aşılsa, solun kalesi düşecek, zenginlikle emekçi arasındaki zorunlu bağ kesilecekti.

MARJİNAL FAYDA

1870'lerde bu da oldu. Hemen hemen aynı zamanlarda Walras, Jevons ve Marshall faydanın ölçülemeyeceğini teslim ettiler, ancak faydadaki değişimin gözlenebilir bir yanı olduğunu iddia ettiler. Yani bir lahmacunun aç bir insana faydası vardı. Ne kadar subjektif olursa olsun bu fayda lahmacun yedikçe düşüyordu. 1 liraya bir lahmacun alın yiyin. Sonra bir liraya bir lahmacun daha. Sonra bir tane daha. Bir süre sonra lahmacunun sizin için faydası sıfırlanacak ve artık bir lira daha ödeyerek lahmacun almak istemeyecektiniz. Fikir basitçe buydu. (Zamanın solcuları bu fikirle bayağı dalga geçtiler tabii. Kafası azıcık çalışan biri bile "yahu adam doydu! Ama lahmacun hâlâ değerli" der ama biz demeyelim. En azından şimdilik.)

MARJİNAL FAYDANIN SONU

İktisadi düşünce tarihçilerinin "marjinalist devrim" dediği dönüşüm öylesine etkili oldu ki, emek değer kuramı ana akım politik iktisadi yorumlardan tamamen silindi. Marjinal fayda kuramcıları dünyayı fayda üzerinden anlayan, daha da önemlisi iktisadi ilişkileri marjinal fayda eksenli arz talep eğrileriyle açıklayan bir sistemi her yere yaydılar. Dünyadaki nerdeyse bütün üniversite öğrencilerinin çizmeyi öğrendiği Arz Talep Eğrisi de bu marjinal faydacıların ürünü. Bu eğrilere göre, bir malın arzı ve talebi fiyatını yani pazardaki değerini belirler.

AMA!

Piyasayı anlamak için uydurulan arz ve talep eğrileri gayet yamuk kuramsal varsayımlara dayanıyor. En yanlış varsayımı ise fiyat ve marjinal fayda arasında kurduğu ilişki. Düşünün, buğdayın marjinal faydası daha çok buğdaya sahip olundukça düşer. Doğru. Ama buğday piyasaları buğday ihtiyacına göre şekillenmezse ne olacak? Yani buğday alan satanlar buğday değil para ihtiyacı üzerinden ve vadeli işlem-opsiyon ticareti sayesinde alım satım yapıyorlarsa ne olacak? O zaman esas fayda buğday üzerinden değil, ana meta olan para üzerinden hesaplanmalı. Peki. Biz de öyle yapalım.

Ama ciddi bir sorun var. Paranın marjinal faydası tükettikçe düşmez! Yani üçüncü lahmacundan sonra doyulur ama üçüncü 1,000 dolardan sonra doyulmaz. Hatta biraz üfüreyim, paranın marjinal faydası kazandıkça artar. Zenginler kadar şikâyet edip ağlayan var mı? İşte krizi aslen açıklayan budur. Marjinal faydanın sonu. Dünya tarihinde spekülâtif türev ticareti hiçbir zaman reel sektörün 11 katına ulaşmamıştı. Altında kalacağımız yük bizim değil 11 kuşağın belini bükecek. Çok dikkat.